

In hoeverre heeft het toerisme op Vlieland mogelijkheden om duurzaam te zijn?

Bachelorthesis Sociale Geografie & Planologie

Universiteit Groningen
Begeleider: J. Vogelzang
Student: Julia Breukelman
Studentnummer: s2045265
Datum: 16-06-2013

Samenvatting

Dit onderzoek richt zich op duurzaam toerisme op Vlieland. De hoofdvraag is hier: *“In hoeverre heeft het toerisme op Vlieland de mogelijkheden om duurzaam te zijn?”* Duurzaam toerisme is gedefinieerd als *“sustainable tourism seeks to minimize negative impacts on the local culture and environment while generating benefits for local residents”* (Yu et al., 2011, p. 57). Hierin komen de volgende dimensies naar voren: een sociaal-culturele, economische en ecologische dimensie. Deze zijn gevormd tot een aantal deelvragen en deze zijn beantwoord door middel van enquêtes op Vlieland waar vragen gesteld zijn op het gebied van economische afhankelijkheid, de houding tegenover de toeristen en duurzaam toerisme. Hiernaast is er voor een aantal deelvragen ook secundaire data en literatuur nodig.

Uit de resultaten van de enquête komt naar voren dat bijna alle respondenten toerisme goed vinden voor de economie van Vlieland, de overlast van de toeristen meevalt en dat ze het ook erg belangrijk vinden dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft, ook al lijkt deze volgens sommige respondenten te zijn verdwenen. Op het gebied van duurzaamheid zijn er een aantal projecten op Vlieland, maar uit de enquête bleek dat weinig mensen hiervan op de hoogte zijn en/of hier iets van merken.

Concluderend lijkt het er op dat het toerisme op Vlieland nog niet duurzaam is, maar er zijn wel mogelijkheden om dit te veranderen.

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	2
Inleiding	4
Theoretisch kader.....	6
Methodologie	10
Resultaten	12
1. Is het toerisme op Vlieland op dit moment duurzaam?.....	12
1.1. Economische verbondenheid met het toerisme	12
1.2. Houding van de inwoners van Vlieland tegenover het toerisme	14
1.3. Demografische ontwikkelingen	20
1.4. Duurzame ecologische ontwikkelingen op Vlieland.....	21
2. Duurzaam toerisme in de toekomst.....	22
Conclusie	23
Discussie	23
Literatuurlijst	25
Bijlage 1: Enquête.....	28
Bijlage 2: Normaliteitstoets.....	29
Bijlage 3: Kruistabellen 10 t/m 13	31

Inleiding

Aanleiding

In oktober 2010 kwam het bericht naar buiten dat Vlieland dat jaar 139.000 toeristen trok. Dit is 19.000 minder dan het jaar daarvoor. De reden was moeilijk aan te wijzen, maar waarschijnlijk kwam dit door de nasleep van de economische crisis en het slechte weer in augustus en september (Leeuwarder Courant, 2010). In februari 2013 kwam echter het bericht naar buiten dat in 2012 een recordaantal gasten Vlieland bezocht heeft: ruim 181.000. Volgens de nieuwssite zou dit kunnen komen door het steeds populairder wordende festival Into The Great Wide Open en de televisieserie Dokter Deen. Het aantal toeristen van Vlieland schommelt dus erg, in twee jaar is het aantal toeristen zeer toegenomen, maar dit geeft geen zekerheid voor de komende jaren. Nog steeds zitten we in een economische crisis. Een gevolg hiervan is dat mensen minder lang, maar wel vaker op vakantie gaan. Bovendien zal Vlieland meer concurrentie krijgen van andere recreatiegebieden. De consument wordt steeds kritischer en zal kwaliteitsbewuster worden (gemeente Vlieland, ?). Horeca en vrije tijd nemen respectievelijk 35 en 45 % van de totale werkgelegenheid op Vlieland in beslag (Raad voor de Wadden, 2008). Een daling van het aantal toeristen zal dus grote gevolgen hebben voor de bewoners van Vlieland. Om een eventuele daling van de toeristen op te kunnen vangen zou Vlieland zich op andere sectoren kunnen richten als wonen, energie of landbouw, maar een optie zou ook het overstappen op duurzaam toerisme kunnen zijn om toeristen aan te blijven trekken. Duurzaam toerisme bestaat uit verschillende dimensies, namelijk natuur, economie en cultuur (UNEP en UNWTO, 2005). Een groot deel van de toeristen bezoekt Vlieland juist voor haar natuur, bijvoorbeeld om te wandelen (94%), fietsen (71%), natuur te bekijken (71%) of om te zwemmen (24%) (Sijtsma et al., 2012). Bovendien kan een gedeelte van de bezoekers van Vlieland al als klimaatbewust worden aangewezen. In april 2012 werd door rederij Doeksen begonnen met het project klimaatneutraal varen. Sindsdien zijn er al ongeveer 25.000 boekingen gedaan waarbij door een vrijwillige bijdrage de CO₂-uitstoot gecompenseerd wordt (rederij Doeksen). Het ontwikkelen van duurzaam toerisme zou dus kunnen zorgen voor het aantrekken van toeristen die duurzaamheid belangrijk vinden. Of duurzaam toerisme haalbaar is op Vlieland zal worden onderzocht.

Opzet

Allereerst wordt in het theoretisch kader de belangrijkste begrippen en theorieën en het conceptueel model uitgewerkt. Vervolgens wordt in de methodologie uiteengezet op welke manier de data is verzameld en de keuzes die daarbij komen kijken. Hierna komen de resultaten aan bod, de onderzoeksvraag van dit onderzoek is: *In hoeverre heeft het toerisme op Vlieland de mogelijkheden om duurzaam te zijn?* Deze vraag wordt beantwoord door middel van een aantal deelvragen. Ten

eerste wordt er gekeken of het toerisme op Vlieland op dit moment duurzaam is. Dit wordt verdeeld in een aantal onderdelen. Zo wordt bekeken op welke manier de inwoners van Vlieland economisch verbonden zijn met het toerisme, wat de houding van de inwoners van Vlieland tegenover toerisme is, wat de te verwachten demografische ontwikkelingen zijn en wat de invloed hiervan is op het toerisme van Vlieland en welke duurzame ecologische ontwikkelingen er spelen op Vlieland. Een laatste vraag die gesteld wordt, is wat er (nog) moet gebeuren om het toerisme op Vlieland duurzaam te maken/houden. Een conclusie en discussie sluiten het geheel af.

Theoretisch kader

Duurzaam toerisme

Er is al veel onderzoek gedaan naar duurzaam toerisme. Het is een breed begrip en wordt door verschillende wetenschappers verschillend uitgelegd. Een standaard die vaak wordt gebruikt is de definitie van het UNEP en UNWTO: "Tourism that takes full account of its current and future economic, social and environmental impacts, addressing the needs of visitors, the industry, the environment and host communities" (UNEP and UNWTO, 2005). Deze definitie is voortgekomen uit de opstelling van het Brundtland rapport van het WCED (1987, in Lu en Nepal, 2009) van vier beginselen van duurzaamheid. Het eerste idee is dat van een holistische planning en strategie. Dit betekent dat ontwikkeling alleen duurzaam kan zijn als het op een globale schaal in een politiek, socio-economisch en ecologisch context wordt bekeken (Sharpley, 2000). Een tweede is het belang van het behouden van essentiële ecologische processen, dus het behouden van de belangrijkste natuurwaarden van een bepaald gebied. De derde is de noodzaak van het beschermen van zowel cultureel erfgoed als biodiversiteit. Een laatste beginsel is ontwikkeling dat gebaseerd is op het idee dat productiviteit kan worden volgehouden op lange termijn voor de toekomstige generaties. Dit is een definitie van duurzaamheid die algemeen toepasbaar is (WCED, 1987, in Lu en Nepal, 2009).

Het UNEP en UNWTO (2005) heeft een aantal principes van duurzaamheid speciaal gericht op toerisme vastgesteld: ten eerste moet duurzaam toerisme optimaal gebruik maken van de beschikbare natuurlijke hulpbronnen, essentiële ecologische processen behouden en helpen met het behoud van natuurlijk erfgoed en biodiversiteit. Ten tweede zal het de sociaal-culturele authenticiteit van de ontvangende gemeenschappen respecteren, hun architectuur, cultureel erfgoed en traditionele normen en waarden in hun waarde laten. Dit zal dan moeten leiden tot meer begrip en tolerantie onderling. Een laatste punt wat belangrijk is voor duurzaam toerisme is het verzekeren van op lange termijn goedlopende economische activiteiten en ervoor zorgen dat de sociaaleconomische voordelen terecht komen bij alle stakeholders die met het toerisme te maken hebben. Dit zodat er een evenwichtige werkgelegenheid en inkomenskansen zijn voor de ontvangende gemeenschap (UNEP en UNWTO, 2005). Voor Vlieland betekent dit dat het belangrijk is dat de toeristen het eiland niet 'overnemen' en de identiteit van het eiland aanpassen, het moet het eiland van de Vlielanders blijven. Toerisme kan dan wel positief zijn voor de economie, maar bewoners moeten geen overlast ondervinden van de toeristen in hun dagelijks leven. Met betrekking tot de economische voordelen, is bijna iedereen op Vlieland een stakeholder van het toerisme. Op zo'n klein eiland heeft bijna iedereen wel iets met het toerisme te doen, dan wel omdat ze zelf of familie in de sector werken of van dezelfde faciliteiten en voorzieningen als de toeristen gebruik maken.

Ook Weaver (2006, in Weaver, 2012) heeft een soortgelijke definitie opgesteld. Hij associeert duurzaam toerisme met: “strategic management that strives to minimize the direct and indirect costs of a given activity whilst concurrently maximizing the attendant benefits, both locally and globally” (Weaver, 2012, p. 1030). Buckley (2012) stelt dat er vijf belangrijke relevante thema’s zijn die betrekking hebben op duurzaam toerisme: “population, peace, prosperity, pollution and protection” (Buckley, 2012, p. 529). Uit zijn onderzoek komt naar voren dat alle vijf wel degelijk belangrijke graadmeters zijn voor duurzaam toerisme, maar niet allemaal in dezelfde mate. Er is dus vele malen een definitie van duurzaam toerisme opgesteld. Het is echter niet alleen belangrijk wat het begrip inhoudt, een net zo belangrijk deel is de uitvoerbaarheid: “a sustainable tourism industry requires a commitment by all parties involved in the planning process to sustainable development principles. Only through such widespread commitment can the long-term integration of social, environmental and economic, as well as cultural and political goals be attained” (Hall, 2000, geciteerd in Yasarata et al., 2010, p. 346).

Als samenvatting van alle voorgaande definities kan duurzaam toerisme gezien worden als: “sustainable tourism seeks to minimize negative impacts on the local culture and environment while generating benefits for local residents” (Yu et al., 2011, p. 57). Deze definitie is in dit onderzoek goed bruikbaar door de duidelijk indeling van duurzaam toerisme in drie dimensies: een ecologische, een economische en een sociaal-culturele dimensie. Dit zijn niet vaststaande, losse elementen, er bestaat overlap tussen deze dimensies (Hall, 2008). In deze thesis wordt voor het grootste gedeelte ingegaan op de overlap tussen de sociaal-culturele en economische dimensie. De kenmerken en mate van duurzaamheid van de ecologische dimensie worden ook benoemd, maar de nadruk zal liggen op de sociaal-culturele en economische dimensie. Een belangrijk deel hiervan is het aantrekken van toeristen die komen voor de typische Waddeneiland-identiteit, zonder dat de eilanden overladen worden door die toeristen (Raad voor de Wadden, 2008).

Social Exchange Theory

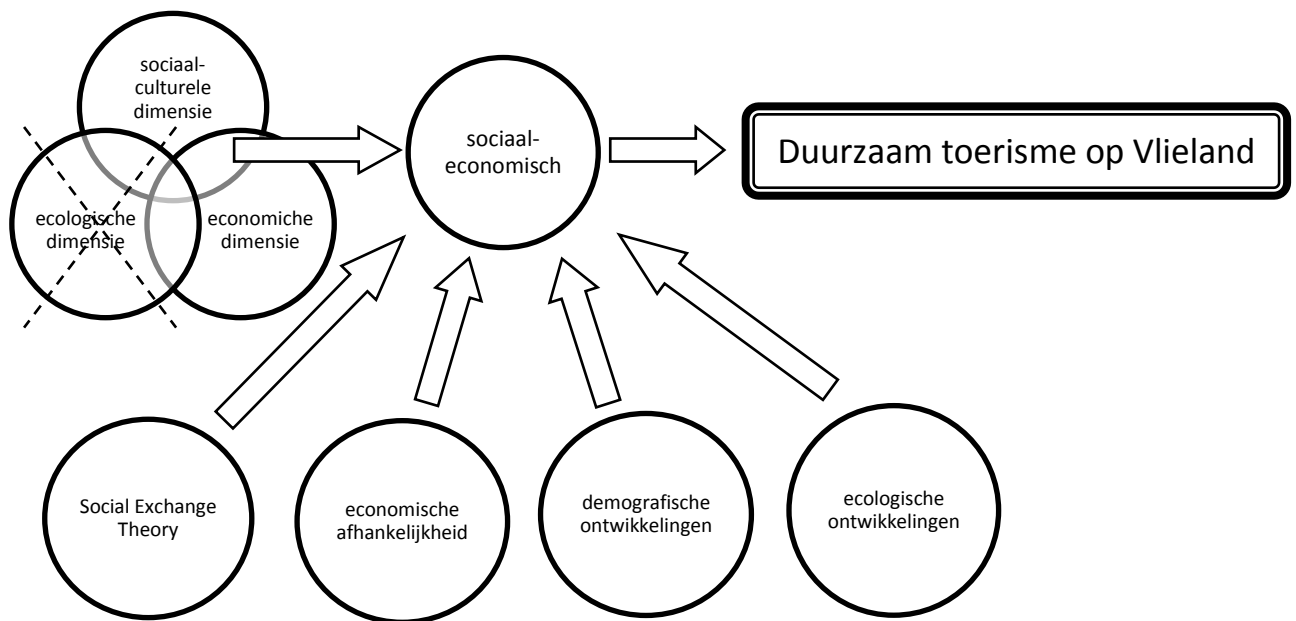
Een manier om te bepalen hoe de bewoners hier tegenover staan is het meten van de houding van inwoners tegenover toerisme. De ‘Social exchange theory’ is een goede theorie als basis. Het is een theorie die is ontstaan uit werk van “Lévi Strauss (1969), Homans (1961) and Emerson (1972)” (Ap, 1992) waarbij het gaat om de uitwisseling van middelen tussen groepen en individuen. Deze theorie gaat er vanuit dat bewoners het toerisme waarderen op basis van de verwachte kosten en baten in ruil voor de diensten die zichzelf leveren. Er wordt aangenomen dat bewoners het toerisme zien als een manier om in hun economische, sociale en psychologische behoeften te voorzien en het welzijn van de gemeenschap te verbeteren (Ap, 1992). Zoals hierin naar voren komt zijn het vooral de sociale en economische kanten die belicht worden in deze theorie. Dit komt overeen met de gekozen

onderdelen van duurzaam toerisme en deze theorieën zijn daardoor beter te vergelijken. Uit literatuur blijkt ook dat de houding van bewoners tegenover toerisme een significante invloed heeft op de ontwikkeling van toerisme (Yu et al., 2011).

Demografische ontwikkelingen

Een onderdeel dat niet expliciet terugkomt in de definities van duurzaam toerisme, maar wel belangrijk is voor de ontwikkeling van toerisme, zijn demografische ontwikkelingen. In ontwikkelde landen waar sprake is van een laag vruchtbaarheidscijfer en een hoge levensverwachting zal de bevolking afnemen en het aandeel van de oudere leeftijdsgroepen toenemen. Op korte termijn kan het totale volume reizigers profiteren van deze *“population increase in older age cohorts, an early retirement age and the secure pensions of the retiring baby-boomer generation (ETC, 2006) and the stable travel intensity between an age of 50 and 75 (Lohmann, 2007).”* (Steiger, 2012, p. 869). Echter op lange termijn kan dit het toerisme negatief beïnvloeden wanneer overheden de steeds hoger wordende uitgaven van de oudere bevolking niet meer kunnen bijbenen (Steiger, 2012). Demografische ontwikkelingen kunnen dus van invloed zijn op het toerisme, maar dit is niet de enige factor. Muskat en Quack (2006, in Steiger, 2012) hebben drie effecten benoemd die reisgedrag beïnvloeden. Een eerste is het ‘age effect’, waarbij met het hoger worden van de leeftijd het aantal toerisme gerelateerde activiteiten afneemt. Het tweede ‘cohort effect’ gaat ervan uit dat reisgedrag binnen een leeftijdsgroep constant is ondanks veroudering, het reisgedrag van een 50’er is dus hetzelfde als dat van een 70’er binnen 20 jaar tijd. Een laatste effect is het ‘period effect’. Gedrag is afhankelijk van de historische, economische, financiële en politieke omstandigheden waarin de reiservaringen gevormd zijn (Muskat en Quack, 2006, in Steiger, 2012).

Figuur 1: Conceptueel model

In het model hierboven is visueel weergegeven welke factoren een rol spelen bij duurzaam toerisme. Zoals vermeld wordt in dit artikel ingegaan op de sociaal-economische factoren die duurzaam toerisme definiëren. Een onderdeel van deze factoren is de houding van bewoners tegenover toeristen, dit komt terug in de Social Exchange Theory. Verder zal gekeken worden in welke mate de bedrijven en bewoners van Vlieland economisch afhankelijk zijn van het toerisme. Deze beide factoren zullen door middel van enquêtes onder de bevolking gemeten worden. Ook wordt gekeken naar toekomstige ontwikkelingen, dit zijn met name de demografische ontwikkelingen, die invloed kunnen hebben op het aantal toeristen dat Vlieland kan bezoeken. Deze kunnen op basis van literatuur en statistische gegevens afgeleid worden. Ook de ecologische factoren en demografische ontwikkelingen spelen een rol bij duurzaam toerisme, daarom is deze ook opgenomen in dit model. Al deze factoren bij elkaar zouden moeten leiden tot een conclusie of het toerisme op Vlieland dan wel of niet duurzaam is.

Methodologie

De vraag of het toerisme op Vlieland duurzaam is wordt beantwoord door eerst een aantal deelvragen te beantwoorden. Voor een gedeelte zal dit gedaan worden door enquêtes te houden onder de bevolking van Vlieland. Er is gekozen om enquêtes te houden in plaats van interviews, omdat er niet gezocht wordt naar specifieke en unieke verhalen, maar naar kwantitatieve gegevens van een grotere groep respondenten en waaruit vergelijkingen gemaakt kunnen worden om uiteindelijk een conclusie te kunnen trekken (O'leary, 2010). De respondenten zullen zowel mensen moeten zijn die te maken hebben met toeristische activiteiten als bewoners die in een ander sector werkzaam zijn om een conclusie te kunnen trekken of het toerisme duurzaam is. Deze enquêtes zijn gehouden op plekken waar veel eilandbewoners komen, zoals de Dorpsstraat, het centrale gedeelte van Vlieland waar de meeste winkels gevestigd zijn. Er worden vragen gesteld over hun afhankelijkheid van toerisme, hun houding tegenover de toeristen, of de toeristen hun dagelijks leven verstoren en hoe zijzelf het toerisme in de toekomst zien. Het aantal ingevulde enquêtes zal rond de dertig moeten liggen om er statistische analyses op te kunnen uitvoeren. Na een eerste bezoek aan Vlieland lag het aantal respondenten op 17. Aangezien dit niet voldoende is om conclusies te kunnen trekken, is er nog een keer naar Vlieland gegaan. Dit keer zijn de bewoners benaderd door huis aan huis te gaan. Op deze manier zijn nog eens 15 respondenten gevonden, dit brengt het totaal op 32 respondenten. Op beide dagen zijn de mensen aangesproken met de vraag of ze een enquête wilden invullen voor een onderzoek over toerisme op Vlieland van een student uit Groningen. Bij het eerste bezoek aan Vlieland lag de non-respons op 11 (39,3%), bij het tweede bezoek, als de mensen die niet thuis waren niet meegeteld worden, lag de non-respons op 5 (25%). De tweede manier lijkt in dit onderzoek dus een effectievere manier om respondenten te bereiken. Na een normaliteitstoets blijken veel verdelingen niet normaal verdeeld te zijn (zie bijlage 2). De Kolmogorov-Smirnov toets geeft meerdere malen een significantie lager dan 0.05, wat betekent dat de verdeling niet significant is en de nulhypothese dat de verdeling normaal verdeeld is niet kan worden verworpen. De meerderheid van de variabelen zijn dus niet normaal verdeeld, bovendien is het aantal cases (32) niet groot genoeg om een normale toets uit te voeren. Om toch een statistische analyse uit te kunnen voeren moet er een non-parametrische toets worden uitgevoerd. De meeste non-parametrische toetsen (bijvoorbeeld de Kruskal-Wallis, Mann-Whitney en Wilcoxon toets) zijn echter alleen geschikt voor ratiovariabelen, en aangezien dit ordinale en nominale variabelen zijn kunnen deze toetsen niet worden uitgevoerd. De toets die overblijft is de Chi-kwadraattoets, maar deze vervalt ook omdat niet voldaan wordt aan de voorwaarden van deze toets. Om deze toets uit te mogen voeren mogen niet meer dan 20% van de verwachte waarden uitkomen beneden de 5, en mag geen enkele verwachte waarde lager zijn dan 1 (Norušis, 2010). Na het uitvoeren van de toets

bleken de resultaten niet te voldoen aan deze voorwaarden, en mag ook deze toets niet uitgevoerd worden.

Er kunnen dus geen vergelijkingen gemaakt worden tussen de variabelen op basis van statistische analyses. Wat wel gedaan kan worden is de frequentieverdelingen, histogrammen en kruistabellen gebruiken om te kijken of er verschillen en overeenkomsten te zien zijn tussen de variabelen. Zo zijn er een aantal kruistabellen gemaakt en is er gekeken of er opvallende percentages te zien waren.

Verder is er ook secundaire data nodig voor de beantwoording van de vraag welke demografische en ecologische ontwikkelingen verwacht worden, dit zijn veelal statistische gegevens van het CBS en LISA en bestaande literatuur. In het onderzoek wordt de anonimiteit gewaarborgd: de resultaten zullen niet gerelateerd worden aan de persoonlijke gegevens van de respondenten, omdat die niet bekend zijn.

Resultaten

1. Is het toerisme op Vlieland op dit moment duurzaam?

De vraag is nu of Vlieland op dit moment al duurzaam is. Zoals hierboven beschreven is duurzaam toerisme een complex begrip. In dit onderzoek wordt gekeken naar de volgende onderdelen: economische verbondenheid, de houding tegenover toeristen, demografische ontwikkelingen en ecologische ontwikkelingen.

1.1. Economische verbondenheid met het toerisme

Vlieland heeft een bevolking van ongeveer 1100 personen in 2012. In tabel 2 hieronder is te zien dat een groot gedeelte van de inwoners uit mensen van middelbare leeftijd (40 tot 60 jaar) bestaat en de verdeling van mannen en vrouwen ongeveer gelijk is.

Tabel 2: Bevolking Vlieland

Regio's → ↗	Perioden → ↗	Onderwerpen ↗	Bevolking naar geslacht		
			Mannen en vrouwen	Mannen	Vrouwen
Leeftijd ↕ ↗			aantal		
Vlieland	2012	Totaal leeftijden	1 105	553	552
		Jonger dan 10 jaar	119	60	59
		10 tot 20 jaar	127	66	61
		20 tot 30 jaar	101	55	46
		30 tot 40 jaar	130	61	69
		40 tot 50 jaar	199	109	90
		50 tot 60 jaar	168	75	93
		60 tot 70 jaar	139	71	68
		70 tot 80 jaar	79	37	42
		80 tot 90 jaar	35	19	16
		90 jaar of ouder	8	-	8

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen 18-3-2013

Bron: CBS (2013)

In de volgende tabel (tabel 3) is te zien hoeveel mensen er op Vlieland werken in de sector recreatie en toerisme. Dit zijn getallen afkomstig van LISA, dit is een databestand waar gegevens over alle vestigingen waar betaald werk verricht wordt verzameld is. Wanneer gekeken wordt naar het jaar 2012 is te zien dat er van de 640 banen 270 in de recreatie- en toerismesector zijn, dit is ongeveer 42%. Recreatie en toerisme hebben dus een groot aandeel in de werkgelegenheid op Vlieland.

Tabel 3: Totaal aantal banen Recreatie & Toerisme en totaal aantal banen op Vlieland

Gemeente	Sector	Jaar	Banen	Percentage R&T
Vlieland	Totaal R&T	2008	270	44,26%
		2009	280	45,90%
		2010	280	44,44%
		2011	270	45%
		2012	270	42,19%
	Totaal banen	2008	610	
		2009	610	
		2010	630	
		2011	600	
		2012	640	

Bron: LISA
(2013)

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gebruikt een andere indeling en ziet toerisme niet als een aparte sector. De bedrijfssectoren van het CBS die wel gebruikt kunnen worden ter vergelijking zijn bijvoorbeeld de sectoren commerciële dienstverlening en handel, vervoer en horeca. In tabel 4 is te zien dat deze samen zorgen voor 600 banen in 2011 op Vlieland. Uit tabel 3 hiervoor is te zien dat in 2011 er in totaal 600 banen waren op Vlieland, terwijl volgens het CBS dit alleen bestaat uit commerciële dienstverlening en handel, vervoer en horeca. Het LISA gebruikt echter wel dezelfde codering wat betreft bedrijfssectoren, dus de vraag is in hoeverre deze gegevens dan wel betrouwbaar zijn. De keuze is gemaakt om uit te gaan van de gegevens van het LISA omdat zij zelf de gegevens gesorteerd hebben tot een categorie voor recreatie en toerisme, waarbij het CBS dit minder duidelijk en minder specifiek aangeeft.

Tabel 4: Aantal banen per bedrijfssector in Vlieland

Bedrijfstakken/branches (SBI 2008)	Regio's	Onderwerpen	Banen van werknemers	Banen van werknemers, mutatie
		Perioden	x 1 000	
A-U Alle economische activiteiten	Vlieland	2008 december**	0,55	.
		2009 december**	0,58	0,03
		2010 december*	0,57	-0,01
		2010 december**	0,57	.
		2011 december*	0,55	-0,02
G-N Commerciële dienstverlening	Vlieland	2008 december**	0,33	.
		2009 december**	0,36	0,03
		2010 december*	0,36	0,00
		2010 december**	0,36	.
		2011 december*	0,32	-0,04
G-I Handel, vervoer en horeca	Vlieland	2008 december**	0,27	.
		2009 december**	0,30	0,03
		2010 december*	0,31	0,01
		2010 december**	0,31	.
		2011 december*	0,28	-0,03

Bron: CBS (2013)

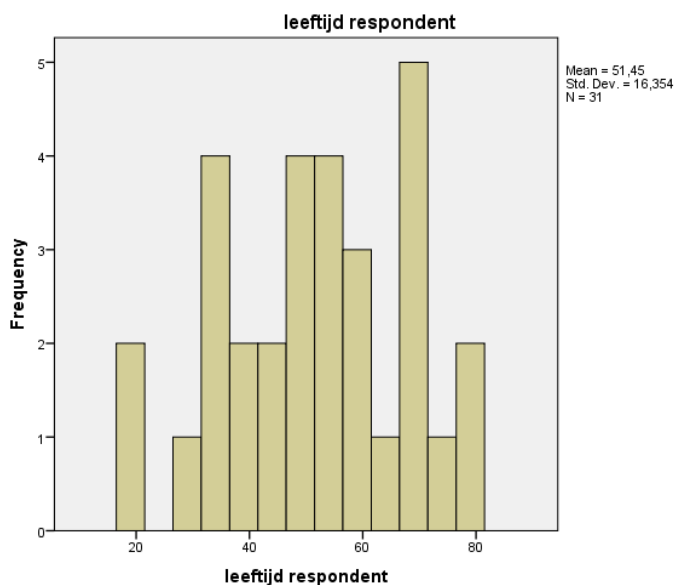
De resultaten van de gehouden enquête geven hetzelfde beeld. Van de in totaal 32 ondervraagden zijn 13 economisch afhankelijk van het toerisme, 17 zijn niet economisch afhankelijk en 2 zijn niet volledig afhankelijk, bijvoorbeeld door een partner die een baan heeft buiten de toeristische sector. 13 van de 32 is 40,6%, dit is een percentage bijna gelijk aan de getallen van het LISA.

De inwoners van Vlieland zijn dus voor een groot gedeelte afhankelijk van het toerisme. Dit kan zowel positief als negatief opgevat worden. Zolang het aantal toeristen blijft stijgen zal het positief zijn, het zal voor meer werkgelegenheid en inkomenszekerheid zorgen. Maar wanneer het aantal toeristen afneemt kunnen er ontslagen vallen en hebben veel mensen niet iets om op terug te vallen omdat veel banen gericht zijn op de toeristische sector.

1.2. Houding van de inwoners van Vlieland tegenover het toerisme

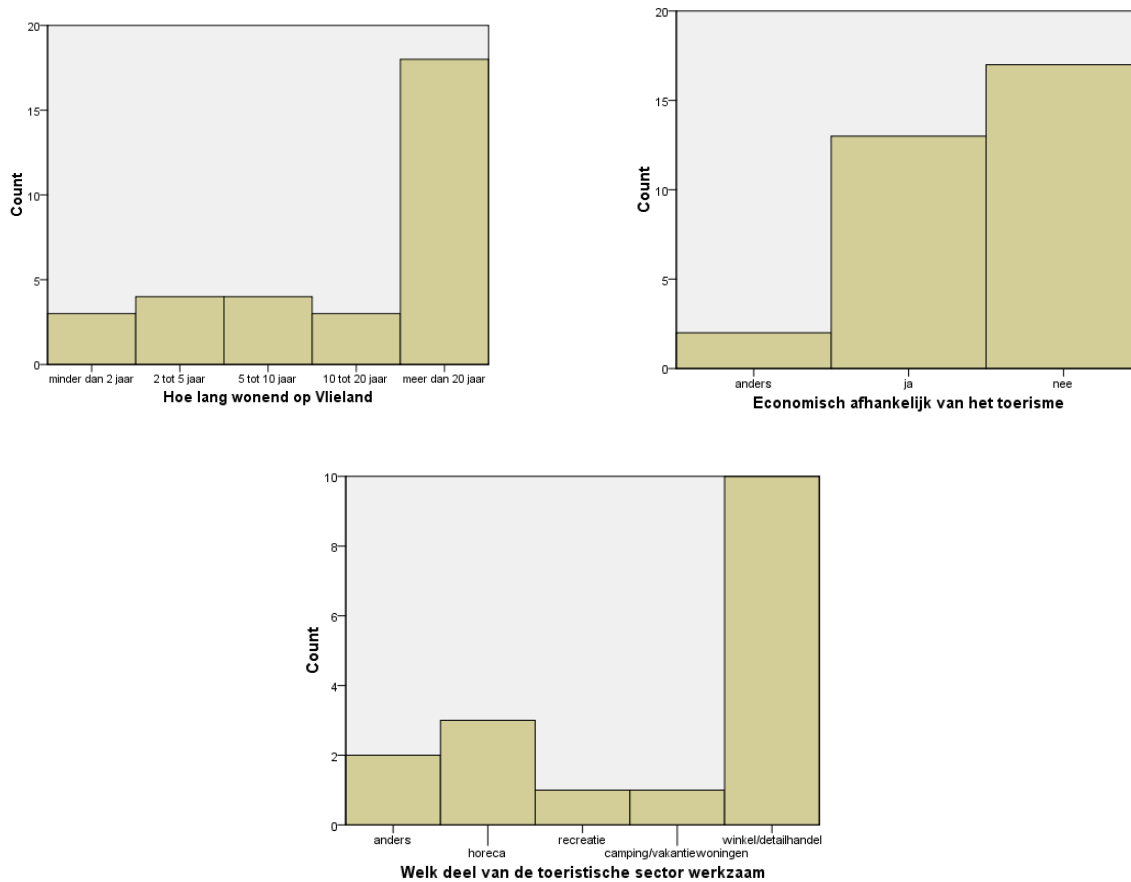
Voor het beantwoorden worden de resultaten van de gehouden enquête gebruikt. Allereerst is er gekeken naar de verdeling van de leeftijd van de respondenten. Zoals te zien in figuur 2 is de gemiddelde leeftijd 51.45 jaar.

Figuur 2: Frequentieverdeling van de leeftijd van de respondenten

Om een overzicht te geven van de antwoorden van de respondenten staan hieronder een aantal histogrammen met achtergrondinformatie over de respondenten.

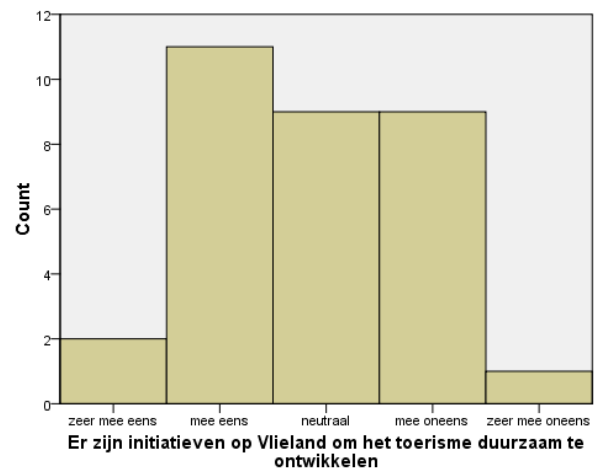
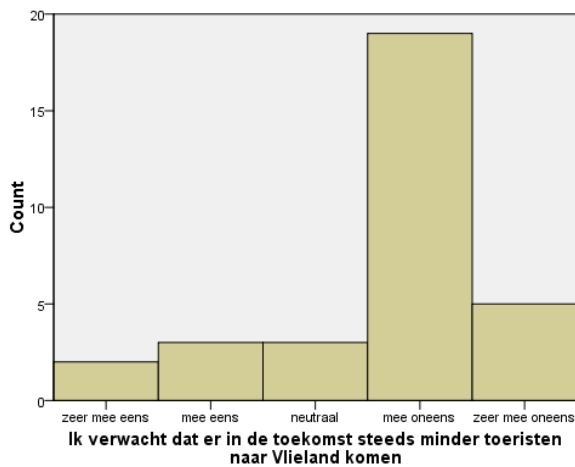
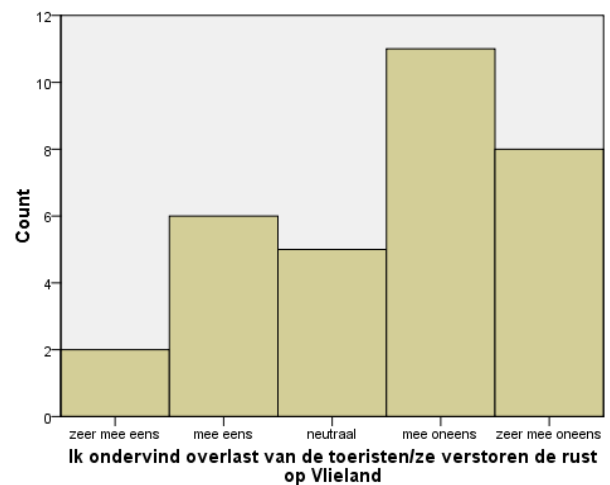
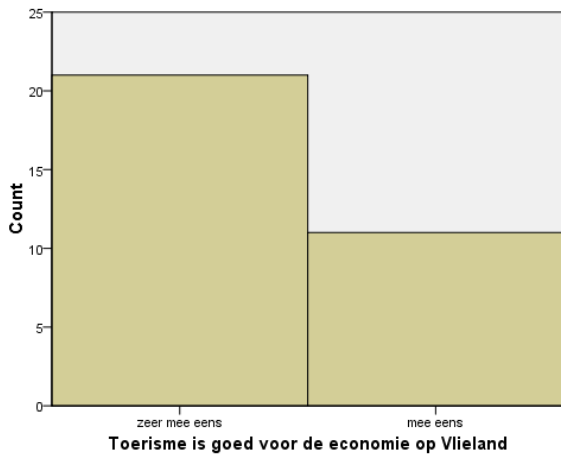
Figuur 3.1 t/m 3.3: histogrammen van 3 enquêtevragen

Zoals te zien woont het grootste gedeelte van de respondenten al langer dan 20 jaar op Vlieland. Het grootste gedeelte van de respondenten zijn echter niet economisch afhankelijk van het toerisme. Dit komt overeen met de cijfers van LISA waarbij in dezelfde verhouding (ongeveer 40%) banen in Recreatie & Toerisme (R&T) voorkomen. Wanneer gekeken wordt naar de mensen die wel economisch afhankelijk zijn van het toerisme en in welke sector ze werken, is te zien dat het overgrote deel werkzaam is in een winkel in de detailhandel.

Ook van de antwoorden op de stellingen zijn een aantal histogrammen weergegeven. Figuur 4.1 en 4.3 zijn gekozen op basis van hun duidelijke ... naar 1 antwoord, waarbij figuur 4.2 en 4.4 een minder eenduidig beeld geven, maar die wel belangrijk zijn voor dit onderzoek.

Figuur 4.1 t/m 4.4: histogrammen van 5 enquêtevragen

In de grafieken hierboven is te zien hoe de respondenten tegenover het toerisme en de toeristen staan. In de eerste grafiek is te zien dat iedereen het eens is met de stelling dat de het toerisme goed is voor de economie op Vlieland. Dit is logisch aangezien toerisme zoals gezegd een groot gedeelte uitmaakt van de werkgelegenheid en economie op Vlieland. Over de stelling ‘ik ondervind overlast van de toeristen/ze verstoren de rust op Vlieland’ zijn de respondenten het minder met elkaar eens, maar over het algemeen kan gezegd worden dat het wel meevalt met de overlast. In een aantal gesprekken met de respondenten naar aanleiding van de enquête kwam naar voren dat zij geen overlast ondervonden in het dagelijks leven, behalve in ‘het dorp’, waar zij op dezelfde plekken als de toeristen hun boodschappen moeten doen. Op bepaalde tijden is het daar erg druk en vooral oudere mensen vinden het dan lastig om zich te verplaatsen. Een meerdere keren hoorde uitspraak is: “met het kopen van een veerbootkaartje, denken sommigen dat het eiland van hun is.”

De meerderheid van de respondenten verwacht niet dat er minder toeristen naar Vlieland komen, het laatste jaar is zelfs het aantal toeristen nog gestegen. Dit kwam zoals eerder gezegd ook in

nieuwsberichten naar buiten. Harlingen online meldt op 25 februari 2013 dat er in 2012 een record aantal gasten naar Vlieland is gekomen, namelijk meer dan 181.000 (Harlingen Online, 2013).

Verder zijn de respondenten het ook niet erg eens met de stelling of er initiatieven zijn om het toerisme op Vlieland duurzaam te ontwikkelen, veel mensen hebben hier dan ook 'neutraal' aangekruist. Dit geeft dus geen duidelijk beeld van de stand van zaken op het gebied van duurzaam toerisme op Vlieland. Hiervoor zullen andere bronnen gebruikt moeten worden, die verderop aan bod komen.

Ondanks dat er geen statistische toets kan worden uitgevoerd, kan door middel van kruistabellen gekeken worden of er verschillen bestaan tussen de economische afhankelijkheid en de kijk tegenover een aantal stellingen. In bijlage 3 zijn de tabellen 10 t/m 13 te vinden, waarbij de percentages ook zijn weergegeven in de tabellen.

In tabellen 5 en 10 en 6 en 11 zijn twee stellingen uitgezet tegenover een variabele, de variabele hoe lang men al op Vlieland woont. Tabel 5 en 10 bekijkend, lijkt het alsof de respondenten die langer op Vlieland wonen positiever staan tegenover de toeristen, zij hebben vaker met 'mee oneens' en 'zeer mee oneens' geantwoord op de stelling. In tabel 6 en 11 komt niet zo'n duidelijk beeld naar voren, ook mensen die minder lang op Vlieland wonen vinden het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft.

Tabel 5: Hoe lang wonend op Vlieland * Ik ondervind overlast van de toeristen/ze verstoren de rust op Vlieland
Crosstabulation

Count		Ik ondervind overlast van de toeristen/ze verstoren de rust op Vlieland					Total
		zeer mee eens	mee eens	neutraal	mee oneens	zeer mee oneens	
hoe lang wonend op Vlieland	<2jaar	1	0	1	0	1	3
	2 - 5 jaar	1	2	0	1	0	4
	5 - 10 jaar	0	0	1	2	1	4
	10 - 20 jaar	0	1	0	1	1	3
	>20 jaar	0	3	3	7	5	18
Total		2	6	5	11	8	32

Tabel 6: Hoe lang wonend op Vlieland * Ik vind het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft Crosstabulation

		Ik vind het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft				Total
		zeer mee eens	mee eens	neutraal	mee oneens	
Hoe lang wonend op Vlieland	minder dan 2 jaar	3	0	0	0	3
	2 tot 5 jaar	3	1	0	0	4
	5 tot 10 jaar	2	2	0	0	4
	10 tot 20 jaar	1	1	0	1	3
	meer dan 20 jaar	9	7	2	0	18
Total		18	11	2	1	32

De stellingen over het aantal voorzieningen voor toeristen en de identiteit van Vlieland hebben allebei een vervolgvraag. In tabel 7 en 12 is te zien dat respondenten die het er zeer mee eens zijn dat ze het belangrijk vinden dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft ook vinden dat er genoeg aan gedaan wordt om deze identiteit te behouden. Tabel 8 en 13 geven geen duidelijk beeld, zowel respondenten die vinden dat veel voorzieningen voor toeristen zijn en respondenten die dit niet vinden, zijn het veelal oneens met de stelling dat ze dit graag op een ander manier hadden gezien.

Tabel 7: Ik vind het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft * Ik vind dat er ook genoeg aan gedaan wordt om de identiteit te behouden Crosstabulation

		Ik vind dat er ook genoeg aan gedaan wordt om de identiteit te behouden					Total
		zeer mee eens	mee eens	neutraal	mee oneens	zeer mee oneens	
Ik vind het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft	zeer mee eens	5	6	1	5	1	18
	mee eens	0	5	2	4	0	11
	neutraal	0	0	2	0	0	2
Total		5	11	5	9	1	31

Tabel 8: Hoe lang wonend op Vlieland * Ik vind het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft Crosstabulation

Count

	Ik vind het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft				Total
	zeer mee eens	mee eens	neutraal	mee oneens	
<2jaar	3	0	0	0	3
2 - 5 jaar	3	1	0	0	4
hoe lang wonend op Vlieland 5 - 10 jaar	2	2	0	0	4
10 - 20 jaar	1	1	0	1	3
>20 jaar	9	7	2	0	18
Total	18	11	2	1	32

Na de stellingen was er in de enquête ook nog de mogelijkheid tot opmerkingen over het toerisme op Vlieland. Een aantal mensen heeft hier wat ingevuld:

- “Zou prettig zijn als gasten zich ook als gasten blijven gedragen!”
- “Laat het eiland blijven van rust, ruimte en natuurschoon”
- “Het eiland is niet meer zoals het was”
- “Het wordt een yuppen eiland!”

De vraag is hierbij in hoeverre deze opmerkingen meegenomen kunnen worden in de analyse. Het zijn maar 4 van de 32 respondenten die hier iets hebben ingevuld en er zit een waardeoordeel aan vast, ze hebben allemaal een negatieve toon. Ook is opvallend dat elk van deze 4 respondenten meer dan 20 jaar op Vlieland woont. Er zou dus gezegd kunnen worden dat vooral de bewoners die al langer op Vlieland wonen wat negatiever staan tegenover de toeristen de laatste tijd. Ondanks dat niet veel mensen iets hebben ingevuld bij de opmerkingen, zijn bij de gesprekken met de respondenten tijdens het houden van de enquête hetzelfde soort opmerkingen naar voren gekomen. Het toerisme is veel meer geworden voor mensen die meer te besteden hebben, de yuppen En dit zijn dan de mensen die nu de identiteit bepalen van Vlieland. Natuurlijk zorgen de toeristen niet alleen voor overlast, ze zorgen ook voor de werkgelegenheid en de economie op het eiland. Deze opmerkingen geven dus een beeld van hoe de inwoners van Vlieland tegenover het toerisme staan, maar wel een eenzijdig beeld, mensen die tevreden zijn hebben minder reden om dat te benoemen. Ook kwam in sommige gesprekken naar voren dat een aantal mensen inzat over de strijd die er nu gaande is tussen rederij Doeksen en de eigen veerdienst van Terschelling. Een aantal mensen dacht dat deze strijd misschien zou leiden tot een vermindering van het aantal veerdiensten van Doeksen, wat kan zorgen voor een vermindering van het aantal toeristen dat Vlieland bezoekt.

Deze resultaten kunnen ook gelinkt worden aan de Social Exchange Theory (Ap, 1992) welke ook gebruikt kan worden bij de houding van bewoners tegenover toeristen. Zoals gezegd wordt er in deze

theorie aangenomen dat bewoners het toerisme zien als een manier om in hun economische, sociale en psychologische behoeften te voorzien en het welzijn van de gemeenschap te verbeteren. Ze waarderen het dus op basis van de verwachten kosten en baten in ruil voor diensten die zij zelf leveren. In het geval van Vlieland, kan gezegd worden dat een groot gedeelte economisch afhankelijk is van het toerisme, hiermee wordt dus in hun economische behoefte voorzien. Verder staan de ondervraagde bewoners in het algemeen niet heel negatief tegenover de toeristen, zowel sociaal als op het gebied van het milieu. Op basis van deze theorie en de resultaten van de enquête kan worden gezegd dat de bewoners van Vlieland positief tegenover het toerisme staan.

1.3. Demografische ontwikkelingen

Een factor waar ook rekening mee gehouden moet worden zijn demografische ontwikkelingen, wat belangrijk is voor het aantal toeristen dat naar Vlieland komt. Om dit te onderzoeken worden de bevolkingsprognoses van het CBS gebruikt. Hier wordt aangegeven hoe de bevolking en leeftijdsgroepen van Nederland zich de komende 50 jaar ontwikkelen. In tabel 9 hieronder is te zien hoe de prognoses zijn tot aan 2030. Te zien valt dat de bevolking blijft stijgen, maar vanaf 2018 in mindere mate. Het aantal van 65 jaar en ouder neemt tot aan 2030 met ruim 48% toe. De andere leeftijdsgroepen nemen af, maar niet zo extreem als dat de 65-plusgroep toeneemt.

Tabel 9: bevolkingsprognose 2013-2060 Nederland

Prognose/waarneming ↗ ↘	Onderwerpen ↗ ↘	Bevolkingsomvang	Bevolkingsgroei	Leeftijdsgroepen					
				Leeftijd (absoluut)			Leeftijd (relatief)		
				0 tot 20 jaar	20 tot 65 jaar	65 jaar of ouder	0 tot 20 jaar	20 tot 65 jaar	65 jaar of ouder
Perioden ↗ ↘	aantal						%		
Prognose 2012-2060	2013	16 777 636	46 496	3 870 728	10 081 647	2 825 265	23,1	60,1	16,8
	2014	16 824 132	46 520	3 849 436	10 055 089	2 919 617	22,9	59,8	17,4
	2015	16 870 652	49 530	3 828 639	10 037 292	3 004 721	22,7	59,5	17,8
	2016	16 920 182	52 872	3 815 449	10 020 682	3 084 052	22,5	59,2	18,2
	2017	16 973 054	57 118	3 804 618	10 008 975	3 159 460	22,4	59,0	18,6
	2018	17 030 172	56 144	3 794 861	9 996 353	3 238 954	22,3	58,7	19,0
	2019	17 086 316	54 696	3 780 175	9 991 140	3 315 001	22,1	58,5	19,4
	2020	17 141 012	52 860	3 765 007	9 984 904	3 391 102	22,0	58,3	19,8
	2021	17 193 872	51 228	3 745 993	9 980 829	3 467 049	21,8	58,0	20,2
	2022	17 245 100	49 282	3 731 300	9 968 663	3 545 134	21,6	57,8	20,6
	2023	17 294 382	47 996	3 718 997	9 951 649	3 623 739	21,5	57,5	21,0
	2024	17 342 378	46 722	3 708 346	9 930 420	3 703 619	21,4	57,3	21,4
	2025	17 389 100	44 990	3 705 147	9 897 738	3 786 220	21,3	56,9	21,8
	2026	17 434 090	43 044	3 708 243	9 858 650	3 867 199	21,3	56,5	22,2
	2027	17 477 134	41 012	3 713 803	9 812 244	3 951 093	21,2	56,1	22,6
	2028	17 518 146	38 882	3 722 957	9 761 639	4 033 551	21,3	55,7	23,0
	2029	17 557 028	36 724	3 729 135	9 711 272	4 116 615	21,2	55,3	23,4
	2030	17 593 752	34 380	3 735 649	9 658 316	4 199 791	21,2	54,9	23,9

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen 17-3-2013

Bron: CBS (2013)

Deze ontwikkelingen hebben natuurlijk ook invloed op de toeristen die Vlieland bezoeken. In het beleidskader voor het bestemmingsplan van het buitengebied Vlieland wordt uiteengezet wat voor

soort toeristen op Vlieland afkomen. Hier worden de volgende kenmerken van toeristen genoemd: hoog opgeleid, bovenmodaal inkomen, jonge gezinnen en de zilveren generatie (bestemmingsplan buitengebied Vlieland, ?). Volgens de bevolkingsprognose neemt het aantal mensen in de leeftijd van 20 tot 65 jaar licht af, terwijl de 65-plus groep sterk toeneemt. Wanneer alleen gekeken wordt naar de bevolkingsontwikkeling zou gezegd kunnen worden dat het aantal toeristen dat Vlieland bezoekt zal toenemen. Dit is echter geen sluitende conclusie, ook andere factoren zoals een welvaartstijging of –daling kunnen meespelen in de beslissing waar men op vakantie gaat.

1.4. Duurzame ecologische ontwikkelingen op Vlieland

Een belangrijke dimensie, maar niet het hoofdaspect van dit onderzoek, is de ecologische dimensie. Het gaat hierbij om het optimaal gebruik maken van de natuurlijke hulpbronnen, het beschermen van natuurlijk erfgoed en de biodiversiteit.

Alle Waddeneilanden samen hebben een initiatief opgestart dat zich bezig houdt met duurzame energie. Elk Waddeneiland, en dus ook Vlieland, heeft zijn eigen Duurzaam Energieteam (OVV, ?). Deze zorgt voor het initiëren, begeleiden en draagvlak creëren onder de bewoners van duurzame energieprojecten. Het is hiervoor niet alleen belangrijk om bewoners te betrekken bij duurzame ontwikkelingen, maar ook de toeristische bedrijven. Het doel is een duurzame vorm van toerisme met een kwaliteitslabel passend bij de sterke punten van het eiland. Sterke punten die vaak genoemd worden zijn: natuurlijke schoonheid, rust, ruimte en de natuurlijke elementen van de zon, wind en water. En deze laatste elementen worden ook gebruikt om duurzame energieprojecten op te starten. Er zijn dus initiatieven op Vlieland om duurzame ontwikkelingen te starten, zowel op het gebied van energie als toerisme.

Zoals eerder aangegeven en te zien in figuur 4.4 gaf de uitkomst van de enquête geen duidelijk beeld van het beeld wat de bewoners hebben van de ontwikkeling van duurzaam toerisme. Ook over de stelling of toerisme zorgt voor een betere bescherming van het cultureel en natuurlijk erfgoed gaven de uitkomsten van de enquête geen duidelijke uitkomst. 40% van de respondenten was het hiermee oneens en zeer oneens, 31% was het er mee eens en zeer mee eens en 25% hebben neutraal aangekruist. Een kleine richting naar oneens is hier aanwezig, maar dit is niet een zo duidelijk verschil dat gesteld kan worden dat een overgrote meerderheid het oneens is met de stelling. Uit de enquête kwam echter ook naar voren dat een meerderheid (53%) vindt dat toerisme geen negatieve impact heeft op het milieu. Afgaande op de antwoorden van de respondenten heeft het toerisme weinig tot geen negatieve impact op de ecologische dimensie.

2. Duurzaam toerisme in de toekomst

Na alle dimensies – sociaal-cultureel, economisch, ecologisch – besproken te hebben, kan er gekeken worden naar wat er nog veranderd of verbeterd kan worden wat betreft duurzaam toerisme.

Op sociaal-cultureel gebied kan nog wat verbeterd worden, de identiteit van Vlieland bestaat volgens de respondenten eigenlijk niet meer. Het is overgenomen door de vele toeristen die denken dat het eiland 'van hun is'. Om het toerisme op lange termijn ook rendabel te houden moet dus gewaarborgd blijven dat de economische voordelen ook terecht komen bij de Vlielanders zelf. Als dit niet gebeurt zouden de economische voordelen niet meer kunnen opwegen tegenover nadelen van de aanwezigheid van het veranderende toeristenpubliek.

Ook de initiatieven op het gebied van energie en toerisme kunnen nog meer ontwikkeld worden. Er zijn wel initiatieven om duurzaamheid meer centraal te zetten, maar dit zijn vaak nog voorbeeldprojecten en zoals uit de antwoorden van de respondenten bleek hebben zij hier nog weinig weet van.

R&T-ondernemers in het Waddengebied zien zelf ook dat de maatschappelijke tendens ook de eilanden bereikt: het draagvlak voor duurzaamheid is groot. Deze richting past goed bij de huidige identiteit van de eiland, waar de nadruk ligt op natuur en waar de bezoekers bewust is van zijn omgeving. Duurzaam toerisme is dus een geprioriteerde investeringsoptie voor waddenondernemers. Een sterke consumententrend is dan ook duurzaamheid en ecologische verantwoordelijkheid, deze kunnen dienen als '*unique selling point*', het unieke en onderscheidende karakter van een eiland. Deze trend zorgt wel voor hogere kosten en dus een hogere prijs voor toeristen. Dit kan een eventuele druk van grote bezoekersstromen beperken (Raad voor de Wadden, 2008).

Conclusie

Het doel van dit onderzoek is om te kijken of Vlieland voldoende mogelijkheden heeft om duurzaam toerisme te ontwikkelen. Duurzaam toerisme is hier als het volgt gedefinieerd: “sustainable tourism seeks to minimize negative impacts on the local culture and environment while generating benefits for local residents” (Yu et al., 2011, p. 57). Dit is opgesplitst in een aantal dimensies: een sociaal-culturele, economische en ecologische. Afgaande op de resultaten van de enquête en literatuur kan er geconcludeerd worden dat het toerisme op Vlieland nog niet volledig duurzaam is. Het toerisme is goed voor de economie en zorgt voor veel werkgelegenheid, maar tegelijkertijd moet de houding tegenover de toeristen ook worden bepaald. Dit kan door middel van de eerder genoemde Social Exchange Theory van Ap (1992) die stelt dat bewoners het toerisme waarderen op basis van de verwachte kosten en baten in ruil voor de diensten die zijzelf leveren. Op basis van de gehouden enquête kan worden gezegd dat de respondenten over het algemeen positief staan tegenover de toeristen, hoewel er al wel een aantal negatieve klanken te horen zijn over de recente type toerist – de yuppen – die Vlieland bezoeken. Wellicht wanneer de inkomsten uit het toerisme dalen, kan door deze negatieve associaties het toerisme een negatieve activiteit worden. Op dit moment spelen er nog niet veel duurzame ontwikkelingen op Vlieland, er is een Duurzaam Energieteam opgericht, maar uit de enquête bleek dat niet heel veel mensen hier van op de hoogte waren. Of dit verbeterd kan worden is natuurlijk maar de vraag. Het investeren in duurzaamheid en duurzaam toerisme is niet goedkoop, en dit zal de prijs voor de toeristen niet ten goede komen, waardoor juist mensen die wat meer te besteden hebben aangetrokken worden. Een lastig dilemma dus, verder onderzoek zal zich nog kunnen richten op de gevolgen van het toepassen van duurzame initiatieven op het gebied van toerisme en wat voor soort toeristen dit zou trekken. Dit om een completer overzicht te geven van de gevolgen van duurzaam toerisme. Al met al zou gezegd kunnen worden dat Vlieland al op de goede weg is op het gebied van duurzaam toerisme en ook de mogelijkheden om het dat te kunnen worden, maar er zullen nog wel meer onderdelen ontwikkelt en onderzocht moeten worden.

Discussie

In dit onderzoek zijn de onderdelen van duurzaam toerisme op Vlieland aan bod gekomen. Dit is onderzocht door middel van enquêtes, welke op Vlieland zijn gehouden. Door zelf langs de deuren te gaan en mensen aan te spreken is misschien niet iedereen op Vlieland bereikt, maar omdat het een klein eiland is en de meerderheid van de mensen bereid was mee te doen heeft het toch nog een bruikbaar aantal respondenten opgeleverd. Deze manier van enquêteren brengt natuurlijk wel

nadelen met zich mee doordat je aan iemands uiterlijk niet gelijk kunt zien of die dan wel of niet een inwoner van Vlieland is, waardoor mensen overgeslagen kunnen worden.

Bij het analyseren van de data werd duidelijk dat er geen statistische toets kon worden gedaan met de verzamelde data. Dit is natuurlijk erg jammer en bij een volgend onderzoek zou dus geprobeerd moeten worden om meer respondenten te vinden waardoor er (waarschijnlijk) geen non-parametrische toets uitgevoerd hoeft te worden, maar een gewone toets mogelijk is. Het probleem is uiteindelijk opgelost door gebruik te maken van kruistabellen en histogrammen, wat toch nog een manier was om de data te analyseren. Bij een volgend onderzoek, met meer tijd, zouden naast de enquêtes ook interviews gehouden kunnen worden. Dit om wat dieper op de houding tegenover toeristen in te gaan en een duidelijker beeld te krijgen van de duurzame ontwikkelingen die spelen op Vlieland. Verder, zoals gezegd, zou ook voor een completer overzicht meer ingegaan kunnen worden op de gevolgen van het meer ontwikkelen van duurzaam toerisme.

Literatuurlijst

Ap, J. (1992). *Residents' perceptions on tourism impacts*. *Annals of tourism research*, 19 (4), p. 665-690.

Bestemmingsplan buitengebied Vlieland (?). Geraadpleegd op 12-06-2013 via http://wro.leeuwarden.nl/vlieland/F41343E0-40BF-440E-A6C6-7604D003BD74/t_NL.IMRO.0096.BP087103-ON01_3.3.html.

Buckley, R. (2012). Sustainable tourism: research and reality. *Annals of tourism research*, 39 (2), p. 528-546.

CBS (2013). Geraadpleegd op 12-06-2012 via <http://statline.cbs.nl/statweb/>.

Gemeente Vlieland (?). *Ontwikkelingen/trends*. Geraadpleegd op 03-04-2013 via <http://www.vlieland.nl/index.php?simaction=content&mediumid=1&pagid=30&fontsize=12&stukid=155>.

Hall, C. M. (2008). *Tourism planning: policies, processes and relationships*. 2e editie. Harlow: Pearson education limited.

Harlingen online (2013). *Recordaantal bezoekers op Vlieland*. Geraadpleegd op 20-05-2013 via <http://www.harlingen-online.nl/2013/02/25/recordaantal-bezoekers-op-vlieland/>.

Lee, T. H. (2013). Influence analysis of community resident support for sustainable tourism development. *Tourism management*, 34, p. 34-46.

Leeuwarder Courant (2010). *Daling toeristen Vlieland*. Geraadpleegd op 03-03-2013 via <http://www.lc.nl/friesland/regio/article12562131.ece/Daling-toeristen-Vlieland>.

LISA (2013). Geraadpleegd op 12-06-2013 via www.lisa.nl.

Lu, J. and S. K. Nepal (2009). Sustainable tourism research: an analysis of papers published in the Journal of Sustainable Tourism. *Journal of sustainable tourism*, 17 (1), p. 5-16.

Norušis, M. J. (2010). *PASW Statistics 18 Guide to Data Analysis*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.

O'leary, Z. (2010). *The Essential Guide to Doing Your Research Project*. Tweede druk. London: SAGE Publications.

Ondernemersvereniging Vlieland (?). *Duurzaam Energie Team*. Geraadpleegd op 11-03-2013 via http://www.ovvlieland.nl/ovv.php?item=act&act_id=16&actmenu=ja.

Raad voor de Wadden (2008). *Recreatie en toerisme in het Waddengebied. 2008/05*. Leeuwarden: Raad voor de Wadden

Rederij Doeksen (?). *Klimaatneutraal varen*. Geraadpleegd op 03-04-2013 via <http://www.rederij-doeksen.nl/klimaatneutraal>.

Sharpley, R. (2000). Tourism and sustainable development: exploring the theoretical divide. *Journal of sustainable tourism*, 8 (1), p. 1-19.

Sijtsma, F. J., M. N. Daams, H. Farjon & A. E. Buijs (2012). Deep feelings around a shallow coast. A spatial analysis of tourism jobs and the attractiveness of nature in the Dutch Wadden area. *Ocean & coastal management*, 68 (1), p. 138-148.

Steiger, R. (2012). Scenarios for skiing tourism in Austria: integrating demographics with an analysis of climate change. *Journal of sustainable tourism*, 20 (6), p. 867-882.

UNEP and UNWTO (2005). *Making tourism more sustainable – a guide for policy makers*, p. 11-12. Geraadpleegd op 01-03-2013 via <http://sdt.unwto.org/en/content/about-us-5>.

Weaver, D. B. (2012). Organic, incremental and induced paths to sustainable mass tourism convergence. *Tourism management*, 33 (5), p. 1030-1037.

Yasarata, M., L. Altinay, P. Burns and F. Okumus (2010). Politics and sustainable tourism development – can they co-exist? Voices from North Cyprus. *Tourism management*, 31 (3), p. 345-356.

Yu, C. P. S., H. C. Chancellor and S. T. Cole (2011). Measuring residents' attitudes toward sustainable tourism: A reexamination of the sustainable tourism attitude scale. *Journal of travel research*, 50 (1), p. 57-63.

Bijlage 1: Enquête

1. Wat is uw leeftijd? _____ jaar

2. Hoe lang woont u al op Vlieland?

- Minder dan 2 jaar
- 2 tot 5 jaar
- 5 tot 10 jaar
- 10 tot 20 jaar
- Meer dan 20 jaar

3. Bent u economisch afhankelijk van het toerisme?

- Ja (ga verder naar vraag 4)
- Nee (ga verder naar vraag 5)

4. In welk deel van de toeristische sector bent u werkzaam?

- Horeca
- Recreatie
- Camping/vakantiewoningen
- Anders, nl: _____

5. Hieronder staan 10 stellingen, u kunt hier aangeven of u het met deze stellingen eens bent of niet. Graag 1 antwoord aankruisen bij elke stelling.

Stelling	Zeer mee eens	Mee eens	Neutraal	Mee oneens	Zeer mee oneens
Toerisme is goed voor de economie op Vlieland					
Toerisme heeft een negatieve impact op het milieu op Vlieland					
Veel voorzieningen zijn voornamelijk op toeristen gericht					
Ik had dit graag op een andere manier gezien					
Het toerisme zorgt voor een betere bescherming van het cultureel en natuurlijk erfgoed van Vlieland					
Ik ondervind overlast van de toeristen/ze verstoren de rust op Vlieland					
Ik vind het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft					
Ik vind dat er ook genoeg aan gedaan wordt om deze identiteit te behouden					
Ik verwacht dat er in de toekomst steeds minder toeristen naar Vlieland komen					
Er zijn initiatieven op Vlieland om het toerisme duurzaam te ontwikkelen					

Als u nog opmerkingen heeft over het toerisme op Vlieland, kun u deze hieronder kwijt:

Bedankt voor uw medewerking!

Bijlage 2: Normaliteitstoets

Tests of Normality

	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
leeftijd respondent	,161	15	,200 ⁺	,938	15	,358
Hoe lang wonend op Vlieland	,236	15	,025	,825	15	,008
Economisch afhankelijk van het toerisme	,367	15	,000	,716	15	,000
Welk deel van de toeristische sector werkzaam	,361	15	,000	,715	15	,000
Toerisme is goed voor de economie op Vlieland	,453	15	,000	,561	15	,000
Toerisme heeft een negatieve impact op het milieu op Vlieland	,281	15	,002	,865	15	,029
Veel voorzieningen zijn voornamelijk op toeristen gericht	,276	15	,003	,872	15	,037
Ik had dit graag op een andere manier gezien	,203	15	,095	,889	15	,064
Het toerisme zorgt voor een betere bescherming van het cultureel en natuurlijk erfgoed van Vlieland	,225	15	,040	,881	15	,050
Ik ondervind overlast van de toeristen/ze verstoren de rust op Vlieland	,194	15	,135	,883	15	,052
Ik vind het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft	,385	15	,000	,630	15	,000
Ik vind dat er ook genoeg aan gedaan wordt om de identiteit te behouden	,300	15	,001	,837	15	,011
Ik verwacht dat er in de toekomst steeds minder toeristen naar Vlieland komen	,333	15	,000	,782	15	,002

Er zijn initiatieven op Vlieland om het toerisme duurzaam te ontwikkelen	,195	15	,128	,896	15	,082
--	------	----	------	------	----	------

*. This is a lower bound of the true significance.

a. Lilliefors Significance Correction

Bijlage 3: Kruistabellen 10 t/m 13

Tabel 10: Hoe lang wonend op Vlieland * Ik ondervind overlast van de toeristen/ze verstoren de rust op Vlieland

Crosstabulation

		Ik ondervind overlast van de toeristen/ze verstoren de rust op Vlieland					Total	
		zeer mee eens	mee eens	neutraal	mee oneens	zeer mee oneens		
hoe lang wonend op Vlieland	<2jaar	Count	1	0	1	0	1	3
		% within hoe lang wonend op Vlieland	33,3%	0,0%	33,3%	0,0%	33,3%	100,0%
		% of Total	3,1%	0,0%	3,1%	0,0%	3,1%	9,4%
	2 - 5 jaar	Count	1	2	0	1	0	4
		% within hoe lang wonend op Vlieland	25,0%	50,0%	0,0%	25,0%	0,0%	100,0%
		% of Total	3,1%	6,2%	0,0%	3,1%	0,0%	12,5%
	5 - 10 jaar	Count	0	0	1	2	1	4
		% within hoe lang wonend op Vlieland	0,0%	0,0%	25,0%	50,0%	25,0%	100,0%
		% of Total	0,0%	0,0%	3,1%	6,2%	3,1%	12,5%
	10 - 20 jaar	Count	0	1	0	1	1	3
		% within hoe lang wonend op Vlieland	0,0%	33,3%	0,0%	33,3%	33,3%	100,0%
		% of Total	0,0%	3,1%	0,0%	3,1%	3,1%	9,4%
	>20 jaar	Count	0	3	3	7	5	18
		% within hoe lang wonend op Vlieland	0,0%	16,7%	16,7%	38,9%	27,8%	100,0%
		% of Total	0,0%	9,4%	9,4%	21,9%	15,6%	56,2%
	Total	Count	2	6	5	11	8	32
		% within hoe lang wonend op Vlieland	6,2%	18,8%	15,6%	34,4%	25,0%	100,0%
		% of Total	6,2%	18,8%	15,6%	34,4%	25,0%	100,0%

Tabel 11: Hoe lang wonend op Vlieland * Ik vind het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft Crosstabulation

			Ik vind het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft				Total
			zeer mee eens	mee eens	neutraal	mee oneens	
hoe lang wonend op Vlieland	<2jaar	Count	3	0	0	0	3
		% within hoe lang wonend op Vlieland	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	100,0%
		% of Total	9,4%	0,0%	0,0%	0,0%	9,4%
	2 - 5 jaar	Count	3	1	0	0	4
		% within hoe lang wonend op Vlieland	75,0%	25,0%	0,0%	0,0%	100,0%
		% of Total	9,4%	3,1%	0,0%	0,0%	12,5%
	5 - 10 jaar	Count	2	2	0	0	4
		% within hoe lang wonend op Vlieland	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	100,0%
		% of Total	6,2%	6,2%	0,0%	0,0%	12,5%
	10 - 20 jaar	Count	1	1	0	1	3
		% within hoe lang wonend op Vlieland	33,3%	33,3%	0,0%	33,3%	100,0%
		% of Total	3,1%	3,1%	0,0%	3,1%	9,4%
	>20 jaar	Count	9	7	2	0	18
		% within hoe lang wonend op Vlieland	50,0%	38,9%	11,1%	0,0%	100,0%
		% of Total	28,1%	21,9%	6,2%	0,0%	56,2%
Total	Count	18	11	2	1	32	
	% within hoe lang wonend op Vlieland	56,2%	34,4%	6,2%	3,1%	100,0%	
	% of Total	56,2%	34,4%	6,2%	3,1%	100,0%	

Tabel 12: Ik vind het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft * Ik vind dat er ook genoeg aan gedaan wordt om deze identiteit te behouden Crosstabulation

		Ik vind dat er ook genoeg aan gedaan wordt om deze identiteit te behouden					Total
		zeer mee eens	mee eens	neutraal	mee oneens	zeer mee oneens	
	Count	5	6	1	5	1	18
	% within Ik vind het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft	27,8%	33,3%	5,6%	27,8%	5,6%	100,0%
	% of Total	16,1%	19,4%	3,2%	16,1%	3,2%	58,1%
Ik vind het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft	Count	0	5	2	4	0	11
	% within Ik vind het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft	0,0%	45,5%	18,2%	36,4%	0,0%	100,0%
	% of Total	0,0%	16,1%	6,5%	12,9%	0,0%	35,5%
	Count	0	0	2	0	0	2
	% within Ik vind het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	0,0%	100,0%
	% of Total	0,0%	0,0%	6,5%	0,0%	0,0%	6,5%
Total	Count	5	11	5	9	1	31
	% within Ik vind het belangrijk dat de identiteit van Vlieland bewaard blijft	16,1%	35,5%	16,1%	29,0%	3,2%	100,0%
	% of Total	16,1%	35,5%	16,1%	29,0%	3,2%	100,0%

Tabel 13: Veel voorzieningen zijn voornamelijk op toeristen gericht * Ik had dit graag op een ander manier gezien

Crosstabulation

		Ik had dit graag op een ander manier gezien					Total
		zeer mee eens	mee eens	neutraal	mee oneens	zeer mee oneens	
Veel voorzieningen zijn voornamelijk op toeristen gericht	Count	1	2	0	3	1	7
	% within Veel voorzieningen zijn voornamelijk op toeristen gericht	14,3%	28,6%	0,0%	42,9%	14,3%	100,0%
	% of Total	3,6%	7,1%	0,0%	10,7%	3,6%	25,0%
	Count	1	3	4	1	1	10
	% within Veel voorzieningen zijn voornamelijk op toeristen gericht	10,0%	30,0%	40,0%	10,0%	10,0%	100,0%
	% of Total	3,6%	10,7%	14,3%	3,6%	3,6%	35,7%
	Count	0	1	3	1	1	6
	% within Veel voorzieningen zijn voornamelijk op toeristen gericht	0,0%	16,7%	50,0%	16,7%	16,7%	100,0%
	% of Total	0,0%	3,6%	10,7%	3,6%	3,6%	21,4%
	Count	0	1	1	3	0	5
	% within Veel voorzieningen zijn voornamelijk op toeristen gericht	0,0%	20,0%	20,0%	60,0%	0,0%	100,0%
	% of Total	0,0%	3,6%	3,6%	10,7%	0,0%	17,9%
Total	Count	2	7	8	8	3	28
	% within Veel voorzieningen zijn voornamelijk op toeristen gericht	7,1%	25,0%	28,6%	28,6%	10,7%	100,0%
	% of Total	7,1%	25,0%	28,6%	28,6%	10,7%	100,0%